

MONEDDE ROMANE IMPERIALE DESCOPERITE ÎN NECROPOLA DE LA ALBA IULIA – „DEALUL FURCILOR”

FLORIN CIULAVU

Masterand Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia
florinciulavu@yahoo.com

Cuvinte cheie: Alba Iulia, monede, denar, argint, bronz

Keywords: Alba Iulia, coins, denar, silver, bronze

În acest studiu ne-am propus să prezentăm monedele romane aflate în colecția Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, monede ce au fost descoperite în anul 2008 în necropola din Dealul Furcilor - Strada Izvorului, în timpul unor săpături arheologice preventive. Această prezentare este utilă și datorită faptului că din monedele descoperite în ultimii ani la Alba Iulia, foarte puține au fost publicate, dar și pentru că sunt piese rare sau mai puțin cunoscute, unele având variante de legende inedite.

Monedele pe care le prezentăm fac parte din colecția Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia și au fost descoperite în anul 2008 în necropola romană din *Dealul Furcilor*, în timpul executării unor săpături arheologice preventive¹. În urma cercetărilor preventive efectuate în ultimii ani la Alba Iulia – *Dealul Furcilor*, s-au descoperit numeroase monede romane, dar o mare parte dintre ele au rămas nepublicate.

Dintre monedele pe care le prezentăm, una singură a fost găsită într-un mormânt, celelalte fiind găsite în săpătură și într-un șanț. Datorită acestui fapt, monedele nu ne ajută să încadrăm cronologic mormintele, doar cea găsită în M 9 (un as emis de Severus Alexander) datează mormântul după anul 222, când Severus Alexander a urcat pe tron. Cu toate acestea, publicarea monedelor este importantă deoarece unele dintre ele au variante de legende necunoscute până în prezent.

În continuare vom descrie monedele în ordine cronologică, în funcție de emitenți.

Catalogul monedelor

1. Lucius Verus (167-169) (Fig. 1)
Av. L VERVS AVG ARM PARTH MAX. Bustul împăratului spre dreapta, laureat
Rv. TR POT VIII IMP V COS III/ S-C. Providentia în picioare, ținând în mâna dreaptă un glob și în stânga cornul abundenței
As; 24 x 23 mm; 10,29 g
RIC 3, p. 330, nr. 1482, Roma, febr.-dec. 168

---

¹ Gligor *et alii* 2010, p. 117-139. Mulțumim lect. univ. dr. Mihai Gligor pentru amabilitatea de a ne oferi spre publicare monedele rezultate din cercetările arheologice.

Fig. 1 (Foto Călin Șuteu)

2. Septimius Severus (193-211) (Fig. 2)
 Av. SEVERVS PIVS AVG. Bustul împăratului spre dreapta, laureat
 Rv. PM TR P V COS III PP². Soldat (?) spre stânga, la picioare un leu
 Denar; 18,2 x 17 mm; 2,65 g

Fig. 2 (Foto Călin Șuteu)

3. Severus Alexander (222-235) (Fig. 3)
 Av. IMP CM AVR SEV ALEAND AVG. Bustul împăratului spre dreapta, laureat
 Rv. PM TR P COS. Salus șezând spre stânga
 Denar; 18,5 x 18 mm; 2,22 g
 RIC 4/2, p. 90, nr. 262, Antioch, 222

Fig. 3 (Foto Călin Șuteu)

² Această variantă de legendă nu este cunoscută pentru reversul denarilor emiși de Septimius Severus (RIC 4/1, p. 54-83, 92-164, 180-206).

4. Severus Alexander (222-235) (Fig. 4)
 Av. ALEXAND AVG³. Bustul împăratului spre dreapta, laureat.
 Rv. P A(____). Venus, în mâna stângă ține o sulică, iar în dreapta o ramură de măslin.
 Denar suberat; 18,2 x 17 mm; 2,51 g
 RIC 4/2, p. 94, nr. 309 (?), nedată

Fig. 4 (Foto Călin Șuteu)

5. Severus Alexander (222-235) (Fig. 5)
 Av. Legendă ilizibilă. Bustul împăratului spre dreapta
 Rv. În exergă KM
 As (?) 19,5 x 19 mm; 4,56 g
 Bătută pentru provinciile grecești
 Neidentificată

Fig. 5 (Foto Călin Șuteu)

6. Severus Alexander : Iulia Mamaea (222-235) (Fig. 6)
 Av. [IVLIA MAMAEA] AVGVSTA. Bustul împărătesei spre dreapta, diademat și drapat
 Rv. Legendă ilizibilă. Zeitate feminină (Felicitas ?) spre stânga, ținând în mâna stângă o ramură și cu dreapta se sprijină pe o coloană
 Dupondius; 27,2 x 27 mm; 12,39 g
 RIC 4/2, p. 125, nr. 678, Roma, 231-235

³ Această variantă de legendă nu este cunoscută în literatura de specialitate (RIC 4/2, p. 62-124).

Fig. 6 (Foto Călin Șuteu)

Piesele studiate sunt de argint (2), bronz (3) și bronz argintat (1). Din păcate, nu am avut posibilitatea realizării de analize metalografice pentru a determina procentele metalelor din monede. Repartiția monedelor pe împărați este următoarea: Lucius Verus (1 exemplar), Septimius Severus (1 exemplar), Severus Alexander (3 exemplare) și Severus Alexander: Iulia Mamaea (1 exemplar).

Asul emis de Lucius Verus a fost descoperit în S 1/SP 2, caroul 2-3, la adâncimea de 0,70 m. Starea de conservare este slabă. Monedele emise de Lucius Verus sunt destul de rare în circulația monetară de la Apulum, cu toate că piese de la el ne sunt cunoscute și din alte descoperiri monetare⁴.

Denarul emis de Septimius Severus a fost descoperit în S 5, caroul 2-3, la adâncimea de 0,45 m. Este cea mai bine conservată monedă dintre cele șase exemplare studiate. Moneda este puțin crăpată, probabil din batere. I. Winkler a prezentat un număr de 63 de denari emiși de acest împărat, monede descoperite în săpăturile arheologice de la Apulum⁵ și tot de la acest împărat s-au mai descoperit denari în săpăturile arheologice desfășurate între anii 1957-1980, la Apulum⁶. Un alt denar de la Septimius Severus a fost descoperit relativ recent în Partoș⁷ și tot de la acest împărat s-au mai descoperit un sesterț și un denar suberat cu ocazia desfășurării unor cercetări arheologice preventive pe Strada 9 Mai⁸. În anul 2007 au fost descoperite pe Strada Moților, la nr. 66 A, șase emisiuni monetare, dintre care un denar suberat de la Septimius Severus⁹.

Denarul emis de Severus Alexander a fost găsit în S 3, Carou 2-3, Șt. 1, la adâncimea de 0,60 m. Starea de conservare a monedei este relativ bună, din păcate, legenda este slab lizibilă. Tot de la acest împărat s-au descoperit 79 de denari în săpăturile de la Apulum¹⁰. În săpăturile efectuate în anii 1957-1980 s-au descoperit alte monede, denari și „bronzuri”¹¹, aparținând acestui împărat. O emisiune de bronz de la Severus Alexander a fost descoperită în anul 1978 în Partoș¹² și tot în Partoș, în *Colonia Avrelia Apvlensis* au fost descoperiți doi denari emiși de același împărat¹³. În săpăturile de salvare derulate în Dealul Furcilor între anii 1996-1999, alături de alte monede, s-a

⁴ Winkler 1965, p. 222-223, Tabelul I; Pavel 1981, p. 135.

⁵ Winkler 1965, p. 222-223, Tabelul I.

⁶ Pavel 1981, p. 135-136.

⁷ Suciu, Bounegru 2008, p. 462.

⁸ Suciu, Bounegru 2008, p. 465.

⁹ Suciu, Bounegru 2008, p. 468.

¹⁰ Winkler 1965, p. 222-223, Tabelul I.

¹¹ Pavel 1981, p. 137-138.

¹² Popa 2003, p. 51-52.

¹³ Drâmbărean 1995, p. 105.

descoperit și un denar de la acest împărat. Tot în Partoș s-a mai descoperit un denar de la Severus Alexander¹⁴. Un as a fost descoperit în anul 2006 în Dealul Furcilor, pe Strada Izvorului¹⁵, alături de alte cinci monede. Alte patru exemplare au fost prezentate de E. Petac¹⁶ și un alt denar a fost descoperit în anul 2009 la Ravelinul Sf. Francisc de Paola din Cetatea Alba Carolina¹⁷.

Denarul argintat (suberat) emis de Severus Alexander a fost descoperit în S 3, C 2, Șt. 1, la adâncimea de 0,65 m. Cele două monede găsite în șanțul Șt. 1 datează complexul după anul 222. Starea de conservare a monedei este bună. Ștanța de pe avers este deplasată cu 3 mm spre stânga, iar datorită acestui fapt nu este vizibilă întreaga legendă, așadar, putem doar presupune care era varianta corectă. Legendele de avers prezentate în *RIC* sunt: IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG¹⁸ sau IMP. C. M. AVR. [S]EV. ALEXAND. AVG¹⁹, dar acestora le corespund legende de revers diferite de legenda de pe moneda prezentată de noi.

Cu toate că exemplarele suberate sunt cunoscute în număr tot mai mare din descoperiri monetare, aceste monede încă reprezintă un domeniu controversat²⁰. Monedele suberate sunt realizate în special din aliaje de cupru, urmând a fi argintate²¹. În cele mai multe cazuri, datorită faptului că sunt realizate foarte bine, monedele argintate sunt greu de deosebit de cele realizate din argint. Un denar suberat de la Septimius Severus a fost descoperit în anul 1994 în zona sud-estică a cetății din Alba Iulia²², iar alt denar suberat a fost descoperit în Partoș, în timpul unei cercetări arheologice preventive²³.

Moneda de bronz bătută de Severus Alexander pentru provinciile grecești, a fost găsită în S 1/ C 1, M 9, la adâncimea de 0,45 m. Starea de conservare este slabă, legenda fiind slab lizibilă. Moneda a fost găsită în groapa de implementare a cărămizilor ce alcătuiesc cista mormântului M 9, dar în afara acesteia²⁴. În aceste condiții, putem spune că moneda a ajuns întâmplător acolo și, fiind descoperită în afara cistei, nu o putem încadra ca inventar funerar.

Moneda de un dupondius emisă de Severus Alexander și Iulia Mamaea a fost găsită în S 6/Sp II, C1, la adâncimea de 0,75 m. Starea de conservare este slabă. O altă emisiune a celor doi ne este cunoscută dintr-un tezaur monetar descoperit la Alba Iulia, tezaur prezentat de E. Petac²⁵. Un denar emis de Severus Alexander și Iulia Mamaea a fost descoperit cu ocazia efectuării unor cercetări arheologice preventive desfășurate pe Strada 9 Mai²⁶.

Raportându-ne la numărul mic de descoperiri de astfel de monede pe raza orașului Alba Iulia, considerăm publicarea lor binevenită și utilă pentru numismați.

¹⁴ Suciu, Bounegru 2008, p. 464.

¹⁵ Suciu, Bounegru 2008, p. 470.

¹⁶ Petac 1998-2003, p. 123.

¹⁷ Timofan 2010, p. 108.

¹⁸ *RIC* 4/2, p. 94, nr. 309; *RIC* 4/2, p. 95, nr. 312.

¹⁹ *RIC* 4/2, p. 94, nr. 310.

²⁰ Ardevan *et alii* 2003, p. 36-40.

²¹ Ardevan *et alii* 2003, p. 36.

²² Suciu 1994, p. 123.

²³ Suciu, Bounegru 2008, p. 464.

²⁴ Gligor *et alii* 2010, p. 128.

²⁵ Petac 1998-2003, p. 123.

²⁶ Suciu, Bounegru 2008, p. 466.

Abrevieri bibliografice

Ardevan <i>et alii</i> 2003	– R. Ardevan, V. Suciu, D. Ciugudean, <i>Tezaurul monetar roman Apulum VII</i> , Alba Iulia, Editura Altip, 2003
Drâmbărean 1995	– M. Drâmbărean, <i>Monede romane imperiale descoperite recent la Apulum</i> , în <i>Buletinul Cercurilor Științifice Studențești</i> , I, 1995, p. 103-105
Gligor <i>et alii</i> 2010	– M. Gligor, D. Bogdan, P. Mazăre, Ș. Lipot, G. Balteș, <i>Morminte romane din necropola de pe Dealul Furcilor de la Apulum</i> , în <i>Terra Sebus</i> , 2, 2010, p. 117-139
Pavel 1981	– <i>Descoperiri monetare romane imperiale la Alba Iulia între anii 1957-1980</i> , în <i>Apulum</i> , XIX, 1981, p. 127-144
Petac 1998-2003	– E. Petac, <i>Considerații cu privire la data finală a tezaurului monetar roman imperial descoperit la Alba Iulia în anul 1963</i> , în <i>Buletinul Societății Numismatice Române</i> , XCII-XCVII, 1998-2003, p. 123-153
Popa 2003	– C. I. Popa, <i>Colecția de antichități a Prof. Petru Balint (Alba Iulia)</i> , în <i>Patrimonium Apulense</i> , 3, 2003, p. 49-69.
RIC 3	– H. Mattingly, E. A. Sydenham, <i>The Roman Imperial Coinage</i> , vol. III, London, Spink & Son, 1930
RIC 4/1	– H. Mattingly, E. A. Sydenham, <i>The Roman Imperial Coinage</i> , vol. IV, Part. I, London, Spink & Son, 1936
RIC 4/2	– H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland, <i>The Roman Imperial Coinage</i> , vol. IV, Part. II, London, Spink & Son, 1938
Suciu 1994	– V. Suciu, <i>Descoperiri monetare romane aflate în colecții din județul Alba</i> , în <i>Apulum</i> , XXXI, 1994, p. 123-130
Suciu, Bounegru 2008	– V. Suciu, G. Bounegru, <i>Monede romane descoperite recent la Apulum</i> , în <i>Apulum</i> , XLV, 2008, p. 461-475
Timofan 2010	– A. Timofan, <i>Cercetarea arheologică sistematică Apulum – Cetatea Alba Carolina (Ravelinul Sf. Fransisc de Paola). Sectorul de sud al așezării civile a castrului Legiunii a XIII-a Gemina – Campania 2009</i> , în <i>Terra Sebus</i> , 2, 2010, p. 105-116
Winkler 1965	– I. Winkler, <i>Circulația monetară la Apulum</i> , în <i>Acta Musei Napocensis</i> , II, 1965, p. 215-255

Plan 1. Plan general cu sectorul cercetat din necropola romană de la Alba Iulia - „Dealul Furcilor”, de unde provin monedele (*apud Gligor et alii* 2010, p. 139, Plan 1)

Roman Imperial Coins discovered in the Alba Iulia – „Dealul Furcilor” Necropolis Abstract

This study is aimed to present the Roman coins discovered during the archaeological rescue excavations from 2008 in Alba Iulia –Dealul Furcilor, Izvorului's Street. The presented coins are rare and less known, some of them having original variants of the legend.

A large number of coins was found in Alba Iulia in the last years of archaeological campaigns, but unfortunately a very small number was published until now. These coins were found in a tomb and in the nearby area of it, and their numismatic value is indisputable.

Among the two silver studied coins, there are other three from bronze and a third one from silvered bronze. The distribution of coins, following the emperors reign, is the following: Lucius Verus (1 piece), Septimius Severus (1 piece), Severus Alexander (3 pieces) and Severus Alexander and Julia Mamaea (1 piece).

Explanation of figures

Fig. 1 – as Lucius Verus

Fig. 2 – denar Septimius Severus

Fig. 3 – denar Severus Alexander

Fig. 4 – silvered denar Severus Alexander

Fig. 5 – as (?) Severus Alexander

Fig. 6 – dupondius Severus Alexander: Iulia Mamaea.